
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

УДК 37.134:372.4

Олена Будник

МОНІТОРИНГ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено результати експериментальної апробації розробленої автором моделі системи професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності. Згідно програми експериментальної роботи з допомогою виокремленого методичного інструментарію визначено і представлено рівень сформованості особистісно-професійної готовності студентів до соціально-педагогічної діяльності в початкових класах за п'ятьма компонентами (когнітивним, мотиваційним, соціально-комунікативним, морально-естетичним та діяльнісно-технологічним).

Ключові слова: соціально-педагогічна діяльність, професійна освіта, підготовка майбутніх учителів, особистісно-професійна готовність.

У зв'язку з розширенням професійних функцій сучасного вчителя початкових класів актуалізується проблема розроблення теоретико-методичних засад підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта» до соціально-педагогічної діяльності. Мета дослідження детермінувала обґрунтування й експериментальну перевірку авторської концепції особистісно-професійного розвитку майбутніх учителів у соціальній сфері. На різних етапах наукового пошуку використано основні положення Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», Національної доктрини розвитку освіти України у XXI ст., Національної стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року, Державного стандарту початкової загальної освіти, Галузевої концепції розвитку неперервної освіти та ін.

Мета статті: обґрунтувати результати експериментальної апробації авторської моделі системи професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності.

Структурно-функціональна модель професійної підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності (СПД) включала три блоки: цільовий, технологічно-формульовальний і діагностично-результативний, взаємодія яких у професійній підготовці майбутнього фахівця здатна забезпечити цілеспрямоване формування готовності до соціально-педагогічної діяльності в початкових класах. Особистісно-професійна готовність розгля-

дається як нерозривна єдність виокремлених компонентів: мотиваційного, когнітивного, соціально-комунікативного, діяльнісно-технологічного та морально-естетичного.

Важливою умовою успішного вирішення досліджуваної проблеми визначено першочерговий розвиток мотиваційного та когнітивного компонентів готовності майбутнього фахівця до соціально-педагогічної взаємодії. І це не випадково, адже за даними факторного аналізу, фактору, що синтезує «мотивацію», «теоретичні і методичні знання» і «здатність до педагогічної творчості», належить чільне місце в системі професійної підготовки студентів.

У процесі соціально-педагогічного спрямування змісту вищої освіти акцентування здійснено на формуванні в студентів стійкої мотивації до цієї діяльності, а значить, і до опанування відповідними теоретико-методичними знаннями, стимулювання пізнавальної активності, педагогічної креативності у вирішенні навчально-виховних завдань. Значну увагу у формуванні когнітивної та мотиваційної складових було приділено залученню майбутніх учителів до різних видів науково-дослідницької роботи, зокрема підготовці до аналізу актуальних соціально-педагогічних проблем початкової школи, моделювання соціально-виховного процесу з урахуванням виокремлених напрямів (робота з обдарованими дітьми, девіантними учнями, діяльність в умовах інклюзивної початкової освіти тощо). Результати сформованості когнітивного компонента готовності студентів до СПД на етапі завершення формувального експерименту подано в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл майбутніх фахівців за рівнем сформованості когнітивного компонента готовності до СПД

Рівні	КГ, %		ЕГ, %	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Високий	9,0	7,3	7,6	22,3
Достатній	20,3	25,1	16,9	43,9
Середній	46,4	54,2	47,9	24,9
Низький	24,3	13,6	27,7	8,9

Як бачимо з поданої вище табл. 1, на кінець експерименту маємо позитивні зрушення по когнітивному компоненту, що пояснюємо ефективністю запропонованого підходу щодо соціально-педагогічного спрямування змісту освіти у вищій педагогічній школі. Якщо в контрольних групах (КГ) на початку та наприкінці формувального експерименту істотних відмінностей не виявлено, то в експериментальних (ЕГ) – значно зросла кількість студентів, що належать до високого та

достатнього рівня за когнітивним критерієм. Так, на початку експерименту в ЕГ високий рівень готовності засвідчили 7,6 % респондентів, достатній – 16,9 %, то на кінець експерименту ці показники становили відповідно 22,3 % та 43,9 % (приріст по цих рівнях складає 14,7 % та 27 %). Водночас зменшилась кількість майбутніх фахівців, котрі продемонстрували низький (з 27,7 % до 8,9 %) і середній (із 47,9 % до 24,9 %) рівні оволодіння системою знань про функціонально-змістове наповнення СПД у початковій школі.

Фактично за когнітивним критерієм ми домоглися найвищого серед інших показників загального приросту, який склав 21 %. Знання студентів набули системного характеру особливо після вивчення спеціального навчального курсу «Технології соціально-педагогічної діяльності в початковій школі» [1], зокрема в частині ознайомлення з соціально-виховними технологіями та методиками їх використання у соціокультурному вихованні учнів молодшого шкільного віку. Значний інтерес у студентів-випускників викликали питання щодо функцій учителя з організації навчально-виховного процесу в умовах інклюзивної початкової освіти, стандартизованого оцінювання дітей в інклюзивному процесі, соціально-педагогічній комунікації з батьками, громадськістю, медичним працівником, психологом тощо.

У тісному взаємозв'язку з когнітивною готовністю здійснювався моніторинг з розвитку її мотиваційної складової. Результати сформованості мотиваційного компонента готовності до СПД подано в табл. 2 та на рис. 1. Якщо на початку експерименту в ЕГ 64 % респондентів засвідчили середній рівень мотиваційної готовності до СПД, то на завершення формувального етапу експериментальної роботи кількість студентів в цій групі становила 40,8 % (відповідно приріст по цьому рівню – 23,2 %). Виявлено, що високий рівень мотивації та спрямованості до СПД засвідчили 18,3 % майбутніх учителів (на початку формувального експерименту цей показник становив 5,3 %), достатній – 34,7 % (відносно 19,5 %). Відтак середній приріст по мотиваційному компоненту становив 14 %, що вважаємо цілком достатнім.

Таблиця 2

Розподіл студентів за рівнем сформованості мотиваційного компонента готовності до СПД

Рівні	КГ, %		ЕГ, %	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Високий	3,5	5,6	5,3	18,3
Достатній	23,5	27,3	19,5	34,7
Середній	66,7	59,2	64,0	40,8
Низький	6,3	8,1	11,2	6,2

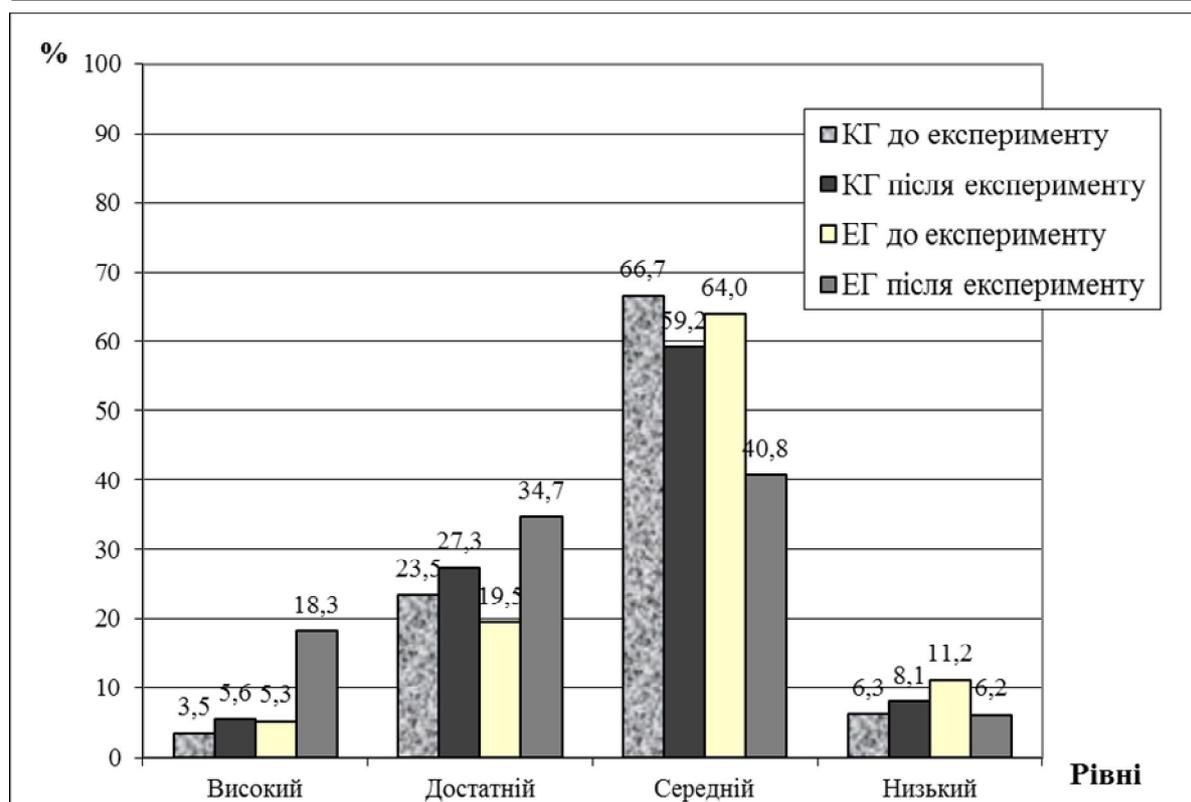

Рис. 1. Розподіл студентів КГ та ЕГ за рівнями сформованості мотиваційного компонента особистісно-професійної готовності до СПД

Соціально-комунікативну готовність студентів до СПД вдалось підвищити в ході формувального експерименту завдяки оптимізації форм і методів викладання педагогічних і спеціальних навчальних дисциплін, зокрема залучення студентів до соціально-педагогічних тренінгів, моделювання конкретних соціально-виховних ситуацій у початковій школі, вирішення проблемних завдань, активізації виховної діяльності під час проходження педагогічних практик в аспекті роботи з обдарованими та проблемними дітьми, профілактики девіантної поведінки, співпраці з батьками, соціально-культурній анімації тощо. За таких умов значно підвищилась здатність студентів до налагодження соціально-педагогічної взаємодії з учнями та їхніми батьками, виявлення комунікативних та організаторських здібностей. Так, на початку формувального експерименту в ЕГ тільки 15,6 % респондентів виявили достатній і 9,2 % – високий рівень готовності по соціально-комунікативному компоненту; на кінець дослідно-експериментальної роботи ці показники становили відповідно 33,6 % та 23,6 %, тобто маємо приріст за цими рівнями: 18,0 % та 14,4 %. Дещо зменшилась кількість студентів, що належать до середнього рівня цієї готовності (із 33,9 % до 25,5 %), а низького рівня – з 41,3 % до 17,3 %, що по останньому рівню дало приріст – 24,0%.

Результати сформованості соціально-комунікативного компонента готовності до СПД подано в табл. 3. та на рис. 2.

Таблиця 3

Розподіл студентів за рівнем сформованості соціально-комунікативного компонента готовності до СПД

Рівні	КГ, %		ЕГ, %	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Високий	9,5	9,0	9,2	23,6
Достатній	16,3	11,9	15,6	33,6
Середній	34,1	31,2	33,9	25,5
Низький	40,1	47,9	41,3	17,3

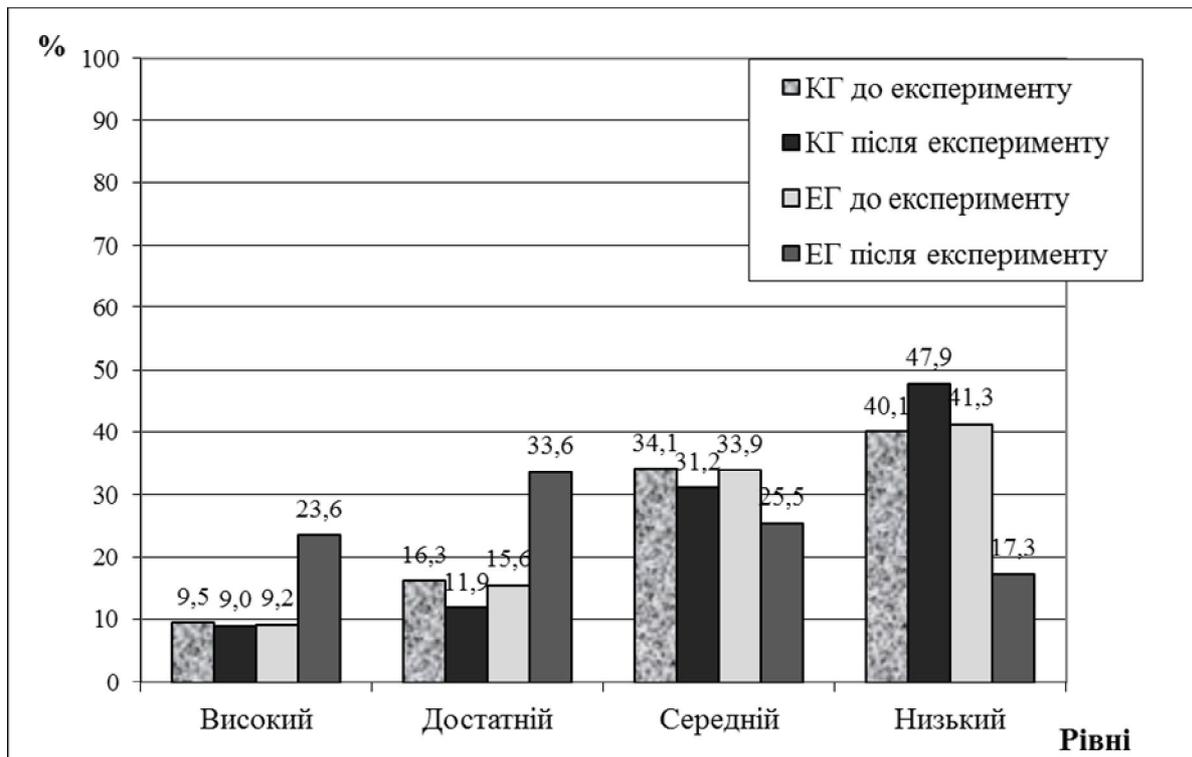

Рис. 2. Розподіл студентів КГ та ЕГ за рівнями сформованості соціально-комунікативного компонента готовності до СПД

Соціально-комунікативна готовність майбутнього вчителя забезпечує ефективну реалізацію більшої частини виокремлених функцій, як: комунікативна, організаторська, діагностично-корекційна, попереджувально-профілактична та ін. Розвиток у майбутніх фахівців комунікативних умінь і навичок у процесі дослідження здійснювався в контексті формування майстерності психологічного спілкування на тлі гуманізації міжособистісних взаємин між учасниками соціально-виховного процесу. Сформовані вміння соціально-педагогічного спілкування з обдарованими та «проблемними» учнями, їхніми батьками, налагодження позитивно-емоційних контактів із групою дітей, ділових контактів із колегами – запорука успіху формування власного професійного стилю та іміджу.

У результаті проведеного факторного аналізу перший фактор, що включав, окремі комунікативних здібностей, емпатію та морально-естетичну обізнаність, виявився найбільш значущим, оскільки пояснює 58 % дисперсії. Отож не випадково в контексті морально-естетичного компонента готовності виокремлюємо світоглядний та емоційний критерії, за якими сформованість цілісної самосвідомості майбутнього фахівця, його обізнаність із морально-естетичними цінностями, особистісними та суспільними морально-етичними нормами, здатність до емпатії, взаєморозуміння у соціально-педагогічній взаємодії, вміння вирішувати педагогічні конфлікти слугують пріоритетами у професійній діяльності вчителя початкових класів. Результати сформованості цього компонента готовності до СПД подано в табл. 4 та на рис. 3.

Таблиця 4

Розподіл студентів за рівнем сформованості морально-естетичного компонента готовності до СПД

Рівні	КГ, %		ЕГ, %	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Високий	0,0	4,8	3,7	10,6
Достатній	19,7	19,2	19,2	28,2
Середній	67,1	71,3	59,1	50,1
Низький	13,3	4,7	18,1	11,1

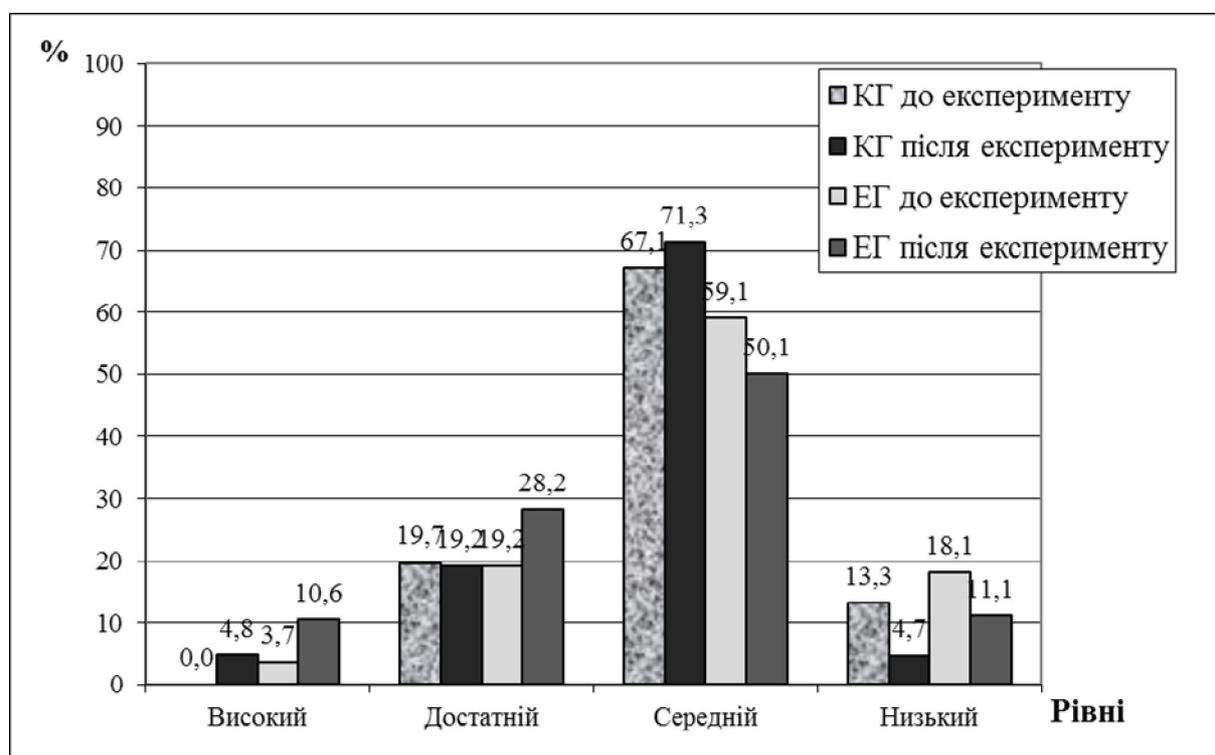

Рис. 3. Розподіл студентів КГ та ЕГ за рівнями сформованості морально-естетичного компонента готовності до СПД

Як бачимо, наприкінці формувального експерименту в ЕГ маємо позитивні зміни по морально-естетичному компоненту. І хоч у цьому напрямі нам вдалось домогтися позитивних зрушень лише на 8 % в силу різних причин (мізерна кількість академічних годин на викладання культурологічних дисциплін для студентів напряму підготовки «Початкова освіта», незначні можливості для формування й розвитку етико-естетичних знань і вмінь у руслі викладання педагогічних дисциплін, здебільшого низький виховний потенціал соціально-педагогічного середовища вищого педагогічного навчального закладу, низький рівень морально-естетичної вихованості тощо), результати дослідження слугують дієвою передумовою для продовження роботи з удосконалення процесу професійної підготовки майбутніх педагогів до СПД. Адже такий показник емоційного критерію морально-естетичного компонента, як емпатія, є стійкою якістю особистості, її складно сформувані. Студенти, котрі характеризувалися високим рівнем емпатійних здібностей (а таких в ЕГ виявлено лише 13 із 297, що становить 4,5 % від загальної кількості респондентів, в КГ – не виявлено жодного), практично не відчували труднощів у налагодженні соціально-педагогічної взаємодії з учнями й учителями в процесі проходження виробничої практики в школі. Ця емоція, що ґрунтується на співчутті, співпереживанні, допомагає розвивати комунікативні здібності навіть у тих випадках, коли за багатьма якостями чи рисами характеру учні (студенти) були зовсім протилежними.

Відносно низький приріст по морально-естетичному складнику готовності пояснюємо також тим, що морально-естетична обізнаність і формування відповідних якостей – процес цілеспрямований, довготривалий, малопомітний для зовнішнього сприймання. Студент, окрім навчального закладу, планомірно чи спонтанно зазнає впливу випадкових соціально-виховних чинників, включається у різні соціальні групи, освоює певні соціальні ролі тощо. Тому за час проведення експерименту нам вдалося домогтися в цьому напрямі саме таких результатів, тим паче, що майбутні фахівці вже практично визначились із моральними ідеалами, духовними цінностями, характеризуються сформованою естетичною свідомістю (почуттями, поглядами, смаками, потребами, переживаннями) та мотивацією до активної перетворювальної діяльності в системі міжособистісної комунікації.

У процесі формувального експерименту діяльнісно-технологічний компонент готовності майбутніх учителів початкових класів до СПД передбачав, головним чином, формування професійних умінь і навичок, розвиток їхньої педагогічної творчості, соціальної активності й адаптованості в соціально-виховного середовищі початкової школи, самостійне прийняття професійних рішень у нестандартних ситуаціях соціально-педагогічної взаємодії тощо. Експериментальна робота в ЕГ була спрямована передусім на залучення студентів до самостійної науково-

дослідної роботи, формування низки вмінь у процесі вивчення педагогічних дисциплін (мікровикладання, моделювання соціально-виховувальних ситуацій тощо) та, головним чином, у процесі педагогічних виробничих практик.

Результати сформованості діяльнісно-технологічного компонента готовності до СПД подано в табл. 5.

Таблиця 5

***Розподіл студентів за рівнем сформованості
діяльнісно-технологічного компонента готовності до СПД***

Рівні	КГ, %		ЕГ, %	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Високий	5,2	6,1	6,8	17,8
Достатній	24,8	18,2	20,4	35,4
Середній	52,8	50,7	56,2	41,2
Низький	17,2	25,0	16,7	5,6

Як бачимо з табл. 5, на кінець формувального експерименту в ЕГ на 11 % збільшилась кількість респондентів, котрі засвідчили високий рівень сформованості діяльнісно-технологічного компонента готовності до СПД (на початку експерименту – 6,8 %, наприкінці експерименту – 17,8 %); на 15 % – кількість респондентів, які віднесено до достатнього рівня (з 20,4 % до 35,4 %). Дещо зменшилось тих осіб, що показали середній (з 56,2 % до 41,2 %) і низький (з 16,7 % до 5,6 %) рівні готовності. Отож зафіксовано позитивну динаміку в підготовці майбутніх вчителів початкових класів до СПД завдяки впровадженню авторського підходу в практику роботи ВПНЗ – середній приріст по діяльнісно-технологічному компоненту готовності становив 13 %. Такий результат на цьому вважаємо цілком виправданим, оскільки формування професійних умінь і навичок у соціально-педагогічній сфері здебільшого здійснювалась у процесі безперервної виробничої практики студентів у школі I ступеня, де вони стикнулися з низкою неочікуваних соціально-педагогічних ситуацій. Відтак належний рівень теоретико-методичних знань з окресленої проблеми та соціально-комунікативних умінь за високої мотивації допоможе їм у набутті професійної майстерності вже в процесі самостійної навчально-виховної практики в школі після закінчення вишу. Зростання рівня особистісно-професійної готовності студентів до СПД саме в ЕГ обумовлені впровадженням розробленої системи, оскільки, як засвідчують результати математичної статистики, до експерименту не існувало статистично достовірних відмінностей між студентами КГ та ЕГ, а після проведення експерименту відмінності між ними виявилися статистично достовірними.

У результаті формувального експерименту найбільшою мірою нам вдалося підвищити рівень готовності майбутніх учителів початкових класів до СПД за когнітивним (за всіма показниками приріст становить 21 %). За світоглядним та емоційним критеріями приріст виявився найнижчим і сягає в цілому за морально-естетичним компонентом лише 8 %, що свідчить про: 1) складність формування морально-естетичного складника особистісно-професійної готовності майбутнього фахівця; 2) актуальність культурологічного підходу до підготовки вчителя. За даними формувального експерименту, студенти відчують труднощі у використанні теоретичних знань у практиці початкової школи, зокрема в конкретних ситуаціях соціально-педагогічної взаємодії, що засвідчують отримані дані за діяльнісним критерієм.

У процесі експериментального дослідження підтверджено гіпотезу про те, що рівень готовності студентів до СПД значно підвищиться за реалізації виокремлених умов, зокрема поетапності соціально-педагогічного спрямування змісту освіти на першочергове вирішення завдань формування морально-естетичного та соціально-комунікативного компонентів їхньої готовності; посилення уваги до мотиваційного та когнітивного складників готовності майбутнього фахівця до педагогічної взаємодії з різними категоріями учнів та їхніми батьками; активізації діяльності щодо методичної підготовки (зокрема діялісно-технологічної готовності) студентів з підвищення адаптаційного потенціалу, що уможливилює успішне здійснення соціальної комунікації тощо.

Результати подальших наукових досліджень убачаємо у вивченні особливостей підготовки до соціально-педагогічної діяльності вчителів сільських малокомплектних шкіл, початкових шкіл гірської місцевості, розроблення теоретико-методичного супроводу для застосування соціально-виховних технологій початкової освіти у системі післядипломної педагогічної освіти; науково-методичних засад підготовки до соціально-педагогічної діяльності майбутніх учителів середньої та старшої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будник О. Б. Технології соціально-педагогічної діяльності в початковій школі: методичний супровід навчального спецкурсу / О. Б. Будник / Пед. ін-т ; Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2014. – 64 с.